

Panis in pannis – Chlieb v plienkach. Meditácie o latinských textoch byzantskej liturgie, I. časť

Lucia Laudoni

19. apríla 2022 ✚ Kultúra

Keby nábytok vedel rozprávať, posteľ by bola najlepším životopiscom človeka. Na posteli sa rodíme aj zomierame. Lôžko je naším najvernejším sluhom.

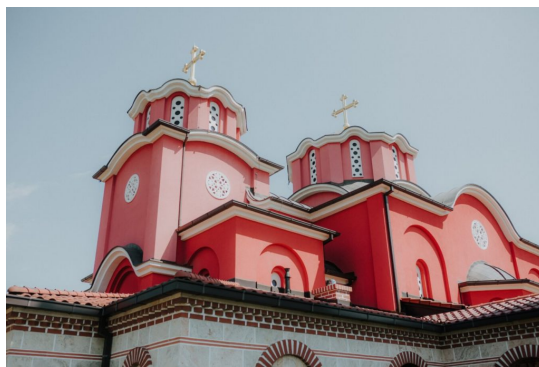
Oťažievajú nám viečka? Je to práve posteľ, ktorá nám ponúka náruč bez rúk a nekladie nepríjemné otázky, koľkými pseudo-emisiami hriechu sme počas dňa zamorili chrám nášho tela. Lebo keby si oltár na chvíľu požičal ľudský hlas, bol by naším žalobcom.

Posteľ, symbol intimity, oddychu a stability domova, rímske ústa nazvali *lectus*. Latinčina sa však pohrala s kvantitou slabík a rovnaký tvar (ale s dlhou prvou slabikou) darovala v podobe participia tomu, čo je správne zvolené, vyb(e)rané, prečítané (*legere*), znamenité a vzácne. *Lectus* (lôžko) a *lectus* (vybraný) znejú rovnako, no nenarodili sa v spoločnej etymologickej kolíske. A predsa nás tak často prepadne pocit, že nie človek si vyberá posteľ, ale posteľ človeka!

Gramatici s ústami spitými od požehnanej rosy atramentu dobre poznajú klasické spojenie *lecto teneri* – byť pripútaný k posteli, teda byť chorý. Posteľ vstúpila do dejín aj ako zhmotnenie choroby a súčasne liečby, veď čo iné sa skrýva v jazykovom batôžku gréckeho slova poliklinika, než mesto mnohých postelí?¹

Čím je posteľ pre telo, tým je modlitba pre ducha a dušu. *In lectica orationis*² zomierajú vášne a smrteľník si berie svoju rohož spolu s uzdraveným „očividcom“ Kristovej moci z Evanjelia už len ako spomienku na svoj kríž vystriedaný krížom vďaky.

Civilizovaný *homo humanus*³ si bez postele nevie predstaviť svoj *cursus dierum*,⁴ lebo posteľ je mäkšia a pohodlnejšia, než chrámová lavica. V starých byzantských chrámoch však lavíc nebolo. Pri stenách sa krčil veniec drevených sedadiel s úzkymi opierkami pre chrbáty ošľahané bičom rokov a jedinou „postelou“ ustlanou pre roj ľudských včiel bola neviditeľná posteľ modlitby – tam človek ukladá srdce nie kvôli tomu, aby ho uspalo, ale vyliečilo. Tento proces nemusí byť vždy príjemný. Najlepšie posteľe bývajú tvrdé.

V úli chrámu je veľa duchovných plástov.

Zdroj: pixnio.com

Kupoly svätostánkov byzantských cirkví pripomínajú úľ architektonicky aj alegoricky. Včelári vedia, že úľ je malý zázrak a všetko, čo v ňom včely robia, je symfóniou Božieho poriadku. Diela verejnej služby, po grécky liturgie, predpokladali prácu v harmónii ako vo včelom úli.

Nie sme len včielkami, sme ručičkami slobodne stvorených Božích hodín. Svätý Duch pôsobí, že sa zjednotíme v tikaní v rytme pravdivej viery, avšak intenzita a timbre⁵ našich úderov sa vždy budú líšiť.

„Rytmus“ východnej kresťanskej bohoslužby nie je – na rozdiel od hudobného rytmu – merateľný časom, ale hĺbkou našej jednoty s Bohom. Určitým „metronómom“, ktorý túto hĺbku viac vytvára než meria, je repetitívne zvolanie *Κύριε ἐλέησον*, na obláčiku latinskej abecedy *Kyrie eleison*. Latinské hodiny tikajú *Domine miserere*, slovanské *Hospodi pomiluj*. Repetitívny zvuk tejto invokácie je prvou piesňou, ktorú si západné vtáča odnáša z návštevy východného hniezda.

Podľa spiritualizovanej etymológie zdieľa *ἐλεος* (v prepise latinkou *eleos*, milosrdenstvo)⁶ rovnaký koreň s gréckym podstatným menom pre olivový olej. V antických dobách mala táto substancia povest' lieku. *Donum olivarum*.⁷ Toto tekuté zlato ošetrovalo rany, upokojovalo a zavlažovalo púšť ľudskej kože spálenej od mediteránneho Slnka. Olivovým olejom sa natierali rímski bojovníci pred zápasom, latinské *oleum* a *olivum* z toho dôvodu dali meno zápasisku a zápasníckej škole. Bez oleja Božieho slova svoj životný zápas nevyhráme ani dnes.

Keď hovoríme *Kyrie eleison*, do duše nám steká *oleum spirituale*.⁸ Slovenskej formulácii *Pane, zmiluj sa* kultúrna väzba s olivovým olejom žiaľ chýba a prosba o zmilovanie sa redukuje na legalistickú žiadosť o amnestiu z pozemského predmestia pekla. Grécke *eleison* má však spolu s hebrejským *chesed* rozmer liečivej lásky ponorenej (in) *oleo caritatis*.⁹ Olej je neodmysliteľnou matériou iniciačného mystéria (sviatosti) myropomazania (na Západe birmovania), pečatným voskom Svätého Ducha a slzou myronosičiek pre umučeného Majstra, ktorá navždy tíši vlny vierolomnej rieky Styx.¹⁰ Grécko-latinské femininum *eleemosyna* (almužna) je rovnako pokropené touto olejovou etymológiou, dbajme preto, aby pri speve *Kyrie eleison* bolo v lampadách nášho ja dostatok votívneho oleja.

Spev Domine miserere je nažkou púpavy namierenou do neba. Jej “vetrom” je dym kadidla.

Zdroj: pixnio.com

Latinský ekvivalent *Domine miserere* konverguje k príbuznému slovesu *maereo* (smútim, žialim, infinitív *maerere*). Plač je miazga v kôre ľútosti. Rumunčina 16. storočia však maľuje na jazykový peň ďalšie letokruhy. Rumunské *meserere* (čistý prúd z gejzíru latinského *miserere*) okrem zmilovania znamenalo úrad, službu, remeslo či verejnú funkciu. Pokračovaním archaického *meserere* je v modernom rumunskom jazyku *meserie* (remeslo, profesia, práca). *Meserie* – *mizerie*,¹¹ myslí si ne jeden syn Draculovej zeme. Smutná slovná hračka je skúsenosťou zotročeného balkánskeho ľudu, pre ktorý remeslo nemalo zlaté dno.

A teraz túto rumunskú verbálnu sviecu zapálme na imaginárnom chrámovom svietniku. Vo výkričníku za latinským *miserere* (v starej rumunčine *meserere*) videl stredoveký balkánsko-románsky kresťan byzantského rítu neutešenú perspektívu dní minulých i budúcich – že musí pracovať, ako stojí vo Svätom písme, v pote tváre a jeho práca bude obetou *sui generis*.¹² Hradby nebeského impéria sa však obliehajú s delom (a dielom!) pokory. Nota bene, latinské sloveso *minuo* (umensňujem sa) je vzdialeným príbuzným deponentného *misereor*.

Domine miserere! Do týchto dvoch slov balí východný kresťan svoju dušu ako do obväzov. Vie, že bez námahy to nepôjde. Bez nášho pričinenia a vôle sa balvan z hrobu nášho srdca neskotúľa niekam do rokliny zabudnutia. Láska Evanjelia je tým horúcim olejom, ktorý ošetrí vŕzgajúce pánty *in ostio tabernaculi*¹³ nášho vnútra.

Typickým rysom byzantskej svätoslužby je jej trojičná štruktúra. Proskomídia (príprava obetných darov mimo zraku veriacich), liturgia katechumenov a liturgia obety (inými slovami liturgia verných) sú troma hrotmi na jednej vidličke. Odvážne prirovnanie bude mať ešte odvážnejšiu atmosféru, keď si spomenieme,

že vidlička slúži v kuchyni. Celá liturgia, nielen anafora,¹⁴ je pokrmom a sýti integrálneho človeka.

Rabínski učitelia priradili hebrejské *nashaq* (bozk) k substantívu rovnakého koreňa *nesheq* (zbraň). Bozk môže byť aj zbraňou. Judášov bozk ňou naozaj bol.

Kolkokrát my, deti východorímskej¹⁵ superiority – pýchy mŕtvych pávích pier a zlomených orlích zobákov – bozkávame sväté ikony so svedomím judášov útočiacich na Spasiteľovo líce kanonádou vlastných pier?

Starým Latinom bozk pripomínal pečat'. To, čo spečatoval, nebola vždy animálna vášeň. Riman sa so svojou vedou zbližil natolko, že bozkával *scientiam iuris tanquam filiolum*,¹⁶ ako čítame u rétora z Arpina, a tento bozk bol confirmáciou vnútornej adheencie, lanom, ktoré viazalo človeka s božstvom, prameňom práva a pravdy.

Klasický ikonostas gréckokatolíckych melchitov v katedrále Zvestovania Presvätej

Bohorodičky v Jeruzaleme.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Démokritos umiestnil Pravdu na dno studne hovoriac, že ju odtiaľ nevyslobodí nik okrem Saturna, personifikovaného času. Chápadlá takéhoto chápania pravdy útočia (v tom najlepšom zmysle slova) zo stránok obľúbeného renesančného slovníka antickej mytológie *Le imagini de i dei de gli antichi* Vincenza Cartariho. Dobová taliančina prezrádza rok publikovania 1556. O pätnásť rokov neskôr ochutnalo tlačiarenskú čerň ako prsia matky druhé rozšírené vydanie. Cartariho slovník pridáva k Démokritovým zlomkom novú postavu harpye – démona, ktorý väzní pravdu na dne studne a bráni jej dostať sa von. Studňa je obrazom padlého sveta dusiaceho pravdu vankúšom lži. Hádanka o vzťahu pravdy a času vŕtala v hlavách Aischyla a Sofokla, nedala pokoj Senecovi, hrmela z úst Tertulliána a zásluhou cirkevných otcov prenikla do zbierok neskorobyzantského múdroslovía.

Starorímsky sudca Gellius sa do tejto reťaze zapojil výrokom z Attických nocí *veritas (est) filia temporis*.¹⁷ Kresťanský stredovek ho skorigoval do podoby *filia Dei veritas*.¹⁸ William Marshall kladie pravdu k spravodlivcom do podsvetia, kam zostupuje veľkonočný Baránok, aby otvoril trpiacemu ľudstvu brány spásy. V tomto ponímaní božská Pravda, ergo sám Ježiš Kristus, zachraňuje ľudskú pravdu (*filia temporis*) z väzenia Tartaru.¹⁹

Ako to všetko súvisí s tajomstvom liturgie? Gelliovo a Marshallovo latinské motto nevedomky rozvíjajú posolstvo 85. žalmu *veritas de terra orta est*.²⁰ Žalmista ospevuje kráľovstvo Hospodina: *Misericordia et veritas obviaverunt sibi, iustitia et pax osculae sunt*.²¹ Toto sa deje na každej svätej liturgii ako

konzekvencia univerzálneho diela Kristovej obety. Spravodlivosť a pokoj si dali bozk.

Vzorec pravdy odhalenej časom v 16. storočí spopularizoval najznámejší prekladateľ Chrysostomovej svätoslužby do latinčiny z gréckych prameňov Erasmus Rotterdamský. *Tempus omnia revelans*.²² Na svätej liturgii však pozemská pravda nie je *ancilla temporis*,²³ ale naopak, sám čas slúži Pravde (Kristovi) a koná pred Ním večnú metániu.²⁴ Eucharistická Obeta, *panis in pannis*,²⁵ nie je uväznená v čase – čas je vlastne jej koncelebrantom.

(Pokračovanie)

1 Slovenské podstatné meno poliklinika sa skladá z gréckych slov *πόλις* (mestský štát, mesto, spoločenstvo občanov) a *κλίνη* (ležadlo, posteľ).

2 Na lôžku modlitby. *Lectica* označuje malú pohovku, no rovnako živú časť stromu, z ktorej rašia konáre.

3 človek ľudský

4 beh dní

5 Farba tónu, ktorá ovplyvňuje psychoakustické procesy v mozgu.

6 Pod architrávmi pohanskej Hellady žila mýtickým životom *Ἑλεος* – bohyňa milosrdenstva. Starí Gréci jej za matku určili temnú Noc (v latinčine *Nox*). Miernosť sa rodí v pohrúžení do tmy, keď nie sme rozptyľovaní svetlom a ruchom uponáhľaných dní.

7 dar olív

8 duchovný olej

9 v oleji (milosrdnej metafyzickej) lásky

10 Záhrobná rieka nenávisti tečúca v predstavách antických polyteistov na hranici medzi životom a smrťou.

11 Práca (zamestnanie, remeslo) je mizéria (privádza na mizinu).

12 svojho druhu

13 pri bráne (pri dverách, vo vchode do) svätostánku

14 Kým v byzantskom obrade hovoríme o anafore, rímskokatolícka tradícia dáva prednosť pojmu omšový kánon. *Punctum saliens* (centrálny, hlavný bod) anafory je konsekrácia obetných darov. Zaujímavosťou je, že rumunský jazyk vzťahuje pojem *anafură* na antidor – partikuly z prosfory požehnané kňazom a rozdávané veriacim v závere eucharistickej bohoslužby (relikt ranokresťanskej praxe agapé).

15 Byzantskú ríšu je z historického hľadiska správne nazývať východným rímskym cisárstvom, nakoľko obyvatelia tohto mocného štátneho útvaru sa identifikovali ako Rimania.

16 právnu vedu sťaby dcérenku

17 Pravda (je) dcéra času.

18 Pravda je dcérou Boha (Božou dcérou).

19 Tartaros – najtemnejšie miesto antického inferna, bezodná priepasť mŕtvych vyhradená najväčším hriešnikom.

20 Pravda vyraší (povstala) zo zeme. Slovenský katolícky preklad hnetie z hlíny slova tento kalich: Vernosť vyrastie zo zeme.

21 Milosrdenstvo a pokoj sa stretnú navzájom, spravodlivosť a pokoj sa pobožkajú. (Slovenský katolícky preklad). Slovakizovaná varianta žalmu 85. obsahuje futúrum, keďže príslušný žalm velebí harmóniu a krásu budúceho veku (*vita venturi saeculi*).

22 Čas odhaľuje (odkrývajúci) všetko.

23 služobníčka času

24 Súčasťou byzantskej Štyridsiatnice je takzvaná veľká metánia – poklona, pri ktorej sa kresťan čelom dotýka zeme na znak hlbkej úcty, pôstu a pokánia.

25 Latinská slovná hračka založená na zvukovej kongruencii nominatívu *panis* (chlieb) a ablatívu plurálu *pannis* (zriedkavo tiež *pannibus*, nominatív singuláru *pannus*, teda úzky fragment látky, handrička, zdrap). Milovníkom Vianoc bude akuzatívna sekvencia *Deum infantem pannis involutum* (Boha-Nemluvňa zahaleného v plienkach) zo slávnej koledy *Adeste fideles* povedomá. Príslušné maskulínium sa v pluráli používa aj vo význame detských plienok (*panni infantiae*). Spojenie Chlieb v plienkach má zdôrazniť absolútnu dokonalosť, nevinnosť, čistotu a pravdivosť Eucharistie v realite Božej inkarnácie.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/panis-in-pannis1-chlieb-v-plienkach-meditacie-o-latinskych-textoch-byzantskej-liturgie-i-cast/>